

Володимир МИКИТЮК,
доцент
Львівського національного
університету
ім. Івана Франка

«УКРАЇНСЬКИЙ ІНТЕЛІГЕНТ СТАРОЇ ДАТИ»

До 130-річчя з дня народження Михайла Возняка

Образотворчу метафору, винесену в заголовок цієї ювілейної статті, взято з багатющого арсеналу влучних характеристик Івана Денисюка – учня академіка Михайла Возняка, автора надзвичайно проникливих спогадів про патрона нашої кафедри «Академік з легенди». «Надзвичайна скромність академіка Возняка, що так вразила при першій зустрічі з ним, не була показною, а органічною рисою його вдачі. <...> Але раз на рік наш академік одягався елегантно й стильно, коли приходив на шевченківський вечір. Мав тоді на собі дороге пальто з темного сукна. Комір та шапка смушкові. Виглядав, як Франко у старшому віці. Так одягалися українські інтелігенти старої дати. Гарно пошитий костюм теж був з доброякісного матеріалу темно-синього кольору у ясну смужку» [4; 383, 384]. Вроджена інтелігентність селянського сина, батьки якого не вміли ні читати, ні писати, але посилали своїх дітей до школи – стрижнева риса вченого. На жаль, уже й Денисюк став «Професором з легенди», уже й про нього – теж великого Характерника – пишуть спогади його учні. Однак спогади-роздуми Денисюка, просякнуті глибокою шаною та справжнім пієтетом до Возняка, що поєднують глибоке аналітичне наукове осмислення доробку академіка і творять неповторну силуетку справжньої велегранної особистості та «цілого чоловіка», завжди будуть неперевершеними. Ось їхня «многоцвітна» галерея.

Михайло Возняк

- А завкафедри української літератури – сам академік Возняк.

- Темперамент мав підвищено емоційний, вибуховий. «Був дуже великий нервус», – характеризує свого друга у спогадах Володимир Дорошенко.

- Усі без винятку аспіранти відчували сувору батьківську доброту академіка й по-синівськи ставились до нього.

- А він же у Відні викладав у гімназії греку й латину!

- Міг за один день дати продукцію обсягом одного друкованого аркуша.

- Суворі школа життя привчила сина убогих селян, що вибивався тяжкою гарівкою в люди, до ощадливості, до аскетизму.

- У міжвоєнний був безробітним, бо не прийняв польського «підданства» (громадянства).

- Ніколи не мав канікул, не виїжджав до будинків відпочинку, санаторію... «Мені там буде нудно!» – казав.

- Не терпів славослов'я. Коли члени кафедри хвалебними промовами почали вітати його з ювілеєм, різко перервав засідання: «Досить! Ідіть працювати! Найбільшою нагородою для мене буде ваша праця».

- З суворою ощадливістю, з аскетизмом схимника Михайло Степанович поєднував гойність, щедрість.

- На університетську кафедру її завідувач зазвичай навідувався опівдні. <...> Студенти знали академіка дещо здалека, але опікунчий дух його й величезний авторитет ученого витав над ними.

- Вимогливим був і до викладачів, коли відвідував їхні лекції. Не терпів перекручення фактів, і коли таке лекторові траплялося, «великий нервус» зривався з місця, вимахував руками й гукав на всю аудиторію при студентах: «То неправда!!!» Так само бурхливо реагував на мовні огріхи студентів на іспитах.

- Лише тепер із монографії професора Нечиталюка я дізнався, що академік ні тоді, ні потім не каюся, чого вимагав ритуал «ламання душ», і що цього ніколи завідувачі радянською владою не могли йому пробачити.

- Мало хто знав, що у першому томі «Історії української літератури» Михайла Возняка, який вийшов у 1920 р., була картка з такою присвятою: «Славній пам'яті невмирущих борців за з'єдинену вільну, самостійну й незалежну Україну! Автор».

- «Найкраща критика – написати самому краще», – говорив у час розпаношлого критиканства.

- <...> Як і в молодості, так і в похилому віці йому однаково подобались жінки лише молоді і красиві.

- На засіданні кафедри першими викликав для виступів наймолодших.

- Франкознавчі зацікавлення у Михайла Степановича виникли ще за життя Каменяря. Як пізніше з Грушевським, він з ним співпрацював. Взаєморецензували наукові праці з усею вимогливістю.

- Але сам він здебільшого тесав гранітні брили під міцний фундамент франкознавства. Живим непинним струменем досліджень у цій новій галузі став щорічник «Іван Франко. Статті і матеріали», фундаментом якого був академік.

- Другою, крім франкознавчої, улюбленою доменою Вознякових студій було старе українське письменство. Після Франка і Грушевського не було у нас більшого, як він, знавця цього періоду історії літератури.

- Наукові зацікавлення академіка Возняка не обмежувалися медіавістикою і франкознавством. Є у нього праці про Котляревського, Квітку-Основ'яненка (монографія), Шашкевича, Головацького, Боровиковського, Шевченка (зокрема монографія про Кирило-Мефодіївське братство), Глібова, Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Грабовського, Лесю Українку, Коцюбинського, Стефаніка, про українську журналістику, мовознавчі й історичні дослідження [4; 381–409].

Спогади Івана Денисюка, вперше опубліковані у 9-му числі львівського журналу «Дзвін» за 2004 р., є одним з трьох основних джерел, які можна порекомендувати сучасному дослідникові чи шанувальникові спадщини Возняка. Інші – це передовсім масштабний збірник за редакцією ще одного його учня, професора Михайла Нечиталюка ««Честь праці!»: Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях» (Львів, 2000) та матеріали наукової конференції «Semper tiro – semper magister» (до 125-річчя від дня народження Михайла Возняка), що її організувала та провела кафедра його імені у грудні 2006 р. Вони опубліковані 2010 у 69 випуску збірника «Українське літературознавство»¹. До цих та інших матеріалів ми ще звертатимемося, а зараз спробуємо систематизувати багатогранну спадщину видатного літературознавця. Власне, зразу ж виникає застереження: не тільки літературознавця! Адже можна і треба говорити про мовознавчу і фольклористичну діяльність Михайла Возняка, про нього як історика української журналістики, дослідника українського підручника з літератури і мови, педагога-методиста і завідувача кафедри, наукового керівника й очільника літературознавчої генерації чи наукової школи, громадського та національного діяча, який вивчав також культурні взаємини слов'янських народів, цікавився історією козаччини. Безперечно, основні здобутки залишив у царині вивчення літератури. І вже тут виокремлюємо чотири основні «домени»: дослідження давньої української літератури і фольклору, історія літератури, шашкевичезнавство, франкознавство.

Двадцять одна Денисюкова теза про Магістра ордену української філології надзвичайно точно передає сутність Возняка як людини і вченого. Звісно, можна продовжувати їхній перелік, адже не на всіх аспектах вдалося наголосити. Так само невичерпною для вивчення залишиться величезна спадщина Михайла Возняка, що нараховує понад 500 позицій, потребує узагальнення і систематизації його життя. Якою є біографічна матриця Михайла Возняка? Народився 3 жовтня 1881 р. в селі Вільки Мазовецькі Равського повіту, тепер село Волиця Жовківського

району Львівської області. Як зазначав в автобіографії сам учений, з багатьох дітей їх вижило лише шестеро. Всіх дітей малоземельні Возняки посилали до місцевої шестирічної школи, яку Михайло закінчив у 1895 р., виконуючи у родині всю належну йому господарську роботу. Упродовж 1897–1904 рр. навчався в українській академічній гімназії у Львові, заробляючи на себе і двох братів, яких спонукав записатися до гімназії, репетиторством. На філософському факультеті Львівського університету в 1904–1908 рр. українська філологія вважалася основним предметом, класична трактувалася як побічний. Під час російської окупації Львова у часи Першої світової війни арештували старшого брата майбутнього академіка. У тюрмі він дістав прогресуючий туберкульоз, заразив ним пізніше молодшого. Обоє Вознякові брати невдовзі померли. Відтоді Михайло повністю присвятив себе науці. Перед тим, упродовж 1908–1914 рр., працював гімназійним учителем у Львові, водночас був активним учасником товариства «Просвіта», публікував свої наукові й публіцистичні праці в літературних серіях «Учітєся, брати мої...» та «Народна бібліотека». З 1911 р. – дійсний член Наукового товариства ім. Т.Шевченка. Під час Першої світової війни редагує «Вісник» у Талергофі – австрійському таборі для українських військовополонених-наддніпрянців, учителює на гімназійних курсах. Ще раніше (а публікуватися розпочав з 1904 р. на сторінках ЗНТШ) з'явилися оригінальні розвідки Возняка про українські підручники зі словесності (так звані граматики) та шашкевичезнавчі і перші франкознавчі розвідки («Причинки до студій над писанням Лаврентія Зизанія», 1908; «Філологічні праці Івана Могильницького», 1910; «Грамматика Лаврентія Зизанія 1596 р.», 1911; «Маркіян Шашкевич як фольклорист», 1911; «Оповідання про Маркіяна Шашкевича», 1911; «Життя і значіння Івана Франка», 1913; «Перша редакція “Розправи о язичі южноруским і его наречіях” Якова Головацького», 1914 та ін.). З 1911 р. (за словами Миколи Легкого, часу «творчого злету» Михайла Возняка) розпочалися контакти з Іваном Франком. Активно співпрацював з педагогічним журналом «Учитель», а впродовж 1920–1939 рр., відмовившись від польського громадянства і втративши можливість офіційної державної служби, друкувався у часописах «Вікна», «Культура», «Нові шляхи» та ін. Складними були його суспільно-політичні переконання, багато в чому сформовані під впливом світогляду Михайла Грушевського, з яким Возняк плідно контактував. Він, як і його старший колега, сподівався на можливість розвинути українську культуру й науку і в несприятливих умовах радянського лихоліття. У 1929 р. був обраний академіком ВУАН, від 1936 р. – АН УРСР. У 1933 р. разом з багатьма іншими галицькими культурними діячами за протести проти злочинних дій щодо українців в СРСР, а саме – організацію комуністичним режимом голодомору, був виключений з ВУАН. Усе ж, од 1939 р. – професор (без наукового ступеня!), а з 1944 – завідувач кафедри української літератури Львівського університету. Від 1951 р. став керівником відділу української літератури Інституту суспільних наук АН УРСР.

¹ Звісно, бібліографія праць Возняка і про Возняка є надзвичайно великою і її неможливо та й, напевно, непотрібно оприлюднювати на сторінках науково-методичного часопису. Із класичних можна назвати: Франко З.Т. Возняк Михайло Степанович / З.Т.Франко // Українська мова: Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000; Пачовський Т.І. Праці М.С.Возняка про життя і творчість І.Франка. Бібліографічний покажчик / Т.І.Пачовський, Я.І.Шуст // Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів, 1956. – Зб. 5; Нечиталюк М.Ф. Невтомний трудівник науки / М.Ф.Нечиталюк // Жовтень. – 1959. – № 11; Гонтар П. Вчений каменярської снаги / П.Гонтар [та ін.] // Українське літературознавство. – Львів, 1981. – Вип. 36; Вальо М.А. Академік М.С.Возняк і книга / М.А.Вальо // Формування і використання бібліотечних фондів. – К., 1984; Шуст Я. Праці М.С.Возняка про життя і творчість І.Франка: Бібліографічний покажчик / Я.Шуст // Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1956. – Зб. 5 та ін.

Помер 20 листопада 1954 р., похований на Личаківському меморіальному цвинтарі у Львові.

Складним було все життя вченого, особливо мучили Возняка ідеологічні «лещата» у, здавалось би, найбільш кар'єрно успішний період, однак назвати його колаборантом радянського режиму неможливо. Найкращим запереченням цьому є сотні його наукових текстів, а також учні, що їх він виховав в аспірантурі, особисті контакти. До «возняківської» школи передовсім належать Іван Денисюк, Михайло Нечиталюк, Іван Дорошенко, Володимир Здоровега, Андрій Скоць, Ігор Моторнюк, Олексій Мороз, Марія Деркач, Іван Сірак, Марія Вальо, Роман Головин, Мирослав Мороз... До середнього покоління з «возняківської кузні» вже Іван Денисюк зараховував Ларису Бондар, Михайла Гнатюка, Ярославу Мельник, Валерія Корнійчука (усі професори!), а ще б варто назвати знану медієвістку, теж професорку, Богдану Крису; ну і вже «молодих духів» франкознавства – Тараса Пастуха, Миколу Легкого, Ростислава Чопика, Богдана Тихолоза. І цей перелік «ковалів» франкознавства і медієвістики можна продовжувати, щороку він поповнюється новими цікавими іменами, підтримуючи зв'язок поколінь, адже одним із основних пріоритетів кафедри української літератури ім. академіка М.Возняка є комплексне дослідження творчої і наукової спадщини Івана Франка із сучасних теоретико-методологічних позицій.

Звернувшись до останньої, визначеної вище, але основної «домени» у науковій спадщині Возняка – франкознавства, слід зазначити, що Іван Денисюк ще у 1990 р. так писав про свого вчителя: «Дослідженню спадщини великого Каменяря М.Возняк присвятив до півтори сотні праць, найбільше за кількістю франкознавців свого часу. Це була якась четверта частина наукового доробку вченого. М.Возняк першим ужив термін “франкознавство” і накреслив його орієнтири на широку скалу і сам працював у цій галузі перманентно, систематично і невтомно, виходячи з конкретно-історичних умов, стану науки й потенціалу матеріалу, що його знав і розумів так глибинно, як жоден інший учений – його ровесник» [5; 253, 254]. Дійсно, якщо говорити про вивчення спадщини Франка, то існувала певна пауза у 30-х – першій половині 40-х рр., а потім починається новий етап франкознавчих студій, покликаний науковопошуковою діяльністю Возняка і його школи, що засновувалась на дослідженні генези, соціальних, естетичних витоків, контактів, впливу середовища, життєвих обставин, процесів формування і розвитку світогляду, окреслення творчої індивідуальності письменника. Такі монументальні здобутки, як підготовка і видання «Листування І.Франка і М.Драгоманова» (1928) або ж монографічні фундаментальні розвідки Возняка «З життя і творчості Івана Франка» (1955), «Нариси про світогляд Івана Франка» (1955), «Велетень думки і праці: Шлях життя і боротьби Івана Франка» (1958), назавжди сформували золотий фонд франкознавства.

На сьогодні досить багато зроблено для виконання своєрідного плану наукового осягнення франкознавчої спадщини вченого, що його намітив у тезовому вигляді професор Денисюк у цитованій вище статті «М.Возняк

– фундатор українського франкознавства», однак лише зараз реальним і можливим є написання системного монографічного чи дисертаційного дослідження про Возняка-франкознавця, що, переконаний, буде реалізовано ще цього десятиліття. Як уже згадували, до його 125-річчя було проведено конференцію, матеріали якої становлять важливе підґрунтя для узагальнення та синтезу, проаналізовано чимало маловідомих аспектів наукової спадщини Возняка. Так, зокрема, про його франкознавчі здобутки пише М.Легкий: «Класичними в цій царині літературознавства стали монографії “З життя і творчості Івана Франка”, “Велетень думки і праці”, численні статті, наукові розвідки тощо. М.Возняк – перший публікатор багатьох художніх творів письменника (романів “Гутак”, “Івась Новітній”, “Не спитавши броду”, “Лель і Полель” (у власному перекладі українською мовою), оповідань “Сморгонська академія”, “Злісний Сидір”, “Тригачія”, “На вершкуні”, “Із записок недужого”, “Гуцульський король”, драм “Послідній крейцар”, “Рябина”), наукових праць (зокрема “Формальний і реальний націоналізм”, розділів “Літературних письм”, “Література російська ХХ віку”), величезної кількості листів» [8; 202]. У цій статті М.Легкого вичерпно досліджено всі відомі прижиттєві контакти Франка і молодого Возняка, полемічні вузли, відгуки й рефлексії класика нашого письменства про молодшого колегу, піднято великий фактографічний матеріал. Автор резюмує: «Отже, І.Франко високо поцінював ранні літературознавчі студії М.Возняка, вважав їх цінними здобутками науки про літературу та фольклор, стежив за розвитком його таланту. У діалозі представників старшої й молодшої генерації голос молодого вченого лунав чітко й упевнено. Полеміку з боку І.Франка викликали окремі фактичні неточності й помилки, що їх припускався М.Возняк і що стосувалися насамперед біографії поета» [8; 207]. У збірнику зацікавлений читач також знайде розміщені там цікаві спогади [8; 129–131] та дослідження концептуальних положень Вознякової інтерпретації творчості Івана Вишенського [8; 133–135] авторства Андрія Скоця; дослідження характеру інтерпретації козацької героїки у віршованих текстах другої половини ХVІІІ ст. у статті Богдани Криси [8; 136–143]; міркування Возняка про драму «Украдене щастя» у праці Володимира Працьовитого [8; 144–159]; порівняльне дослідження методології та структури авторських корпусів історії літератури Омеляна Огоновського та Михайла Возняка авторства Володимира Микитюка [8; 160–170]. Назар Федорак пише про українські літописи в дослідженнях Михайла Возняка [8; 171–187]; Ірина Яремчук присвятила статтю питанню наукових і дружніх контактів Г.Лужницького і М.Возняка [8; 189–201]; Катерина Дубініна вивчає проблематику дослідження «Перестороги» (анонімного полемічного твору) з наукового погляду Возняка. І це далеко не всі праці «кафедралів» про свого патрона – робота над системним узагальненням великого доробку Михайла Возняка триває.

Говорячи про заслуги Возняка у вивченні та популяризації спадщини «Руської трійці», звернімося до актуального твердження сучасного дослідника про стан зібрання й опрацювання творчого спадку

Маркіяна Шашкевича, що й буде найкращою оцінкою шашкевичезнавчої праці тоді ще молодого науковця. Назар Федорак пише: «...Досі найповнішим видання його [М.Шашкевича. – В.М.] писань – і оригінальних, і перекладних – залишається те, яке підготував ще до 100-літнього ювілею майбутній академік Михайло Возняк і яке побачило світ у Львові 1912 року як окремих «Збірник фільологічної секції Наукового Товариства імені Шевченка» [9; 14]. Йдеться про видання «Писання Маркіяна Шашкевича. Збірник Фільологічної секції Наукового Товариства імені Шевченка», якому передувала в 1911 р. розвідка літературознавця «Маркіян Шашкевич як фольклорист». Через століття на таку оцінку заслуговує небагато праць, хоча ця похвала є водночас і докором наступникам Возняка-шашкевичезнавця. Щодо праці вченого про Шашкевича-фольклориста, то варто нагадати, як її оцінив І.Франко: «Із трьох згаданих adeptів рутеністики² М.Вознякові треба признати найбільшу працювитість та найліпше вироблений метод точного, скрупулятного до найменших дрібниць досліду язикових та літературних явищ. <...> Можна ще спеціальніше зазначити, що головним центром їх праць та наукових дослідів являється так звана “руська трійця” відродителів духового та літературного життя в Галичині, а особливо особа Маркіяна Шашкевича. Розвідка добродія Возняка, якої заголовок подано вище, визначається всіма прикметами совісно виконаної, переважно бібліографічної праці...» [10; 500].

Третьою і четвертою «домоною» у творчій «кузні» Михайла Возняка була історія літератури, у якій передусім акумульовано його доробок у вивченні української усної народної творчості та давньої української літератури. 1920 р. у Львові накладом товариства «Просвіта» у 3-х томах вийшов видатний компендіум, про який говоритимемо далі. Коли у 1992–1994 рр. Михайло Гнатюк підготував і здійснив друге видання цієї фундаментальної розвідки, це стало подією для української науки: в обіг повернулася праця, без якої неможливо повноцінно сприймати нашу національну літературу. Упорядник та автор ґрунтовної передмови так оцінював відроджену історію літератури: «Праця М.Возняка базувалася на кращих досягненнях європейського літературознавства. Ґрунтовна бібліографія до кожного з томів свідчить не лише про обізнаність ученого з теоретичними працями своїх українських попередників, а й з історіями літератури російських, польських, чеських, австрійських, німецьких, французьких літературознавців та критиків. Тому ряд явищ нашого письменства розглядається на тлі європейського літературного процесу. <...> Автор дає огляд давньої літератури. По суті, вперше в науковий обіг вводиться обширний матеріал з історії старого письменства, здійснено його

критичний аналіз, і в результаті маємо дійсно те, що становить історію літератури без різних сторонніх домішок, як це трапляється у підручниках, зорієнтованих на російську історію літератури. <...> Дослідник не розгублюється в розмаїтті цього матеріалу, а з притаманною йому чіткістю осмислює його» [3; 26, 30]. С.Єфремов у свій час критикував роботу Возняка за штучний і механічний поділ полемічної літератури, диспропорцію частин, що викликало, на думку критика, хаотичність та невиразність викладу. На цю позицію С.Єфремова вказував М.Гнатюк у цитованій передмові, відзначаючи закономірну суб'єктивність таких оцінок та чимало інших позитивних рис праці.

Оригінальним, аналітичним та по-доброму тенденційним є «Післяслово» Михайла Нечиталюка до другого видання Вознякової історії. Зокрема доречним й аргументованим є зауваження про новаторську роллю Возняка-історика літератури у справі розрізнення національної належності творів давнього письменства, відокремлення українських творів від білоруських і російських [7; 543, 544], а також твердження про роботу Возняка як літературну «цілість», що постає завдяки інтерпретації письменства однією людиною, здоровий суб'єктивізм, певну емоційність у відборі та аналізі белетристики, що зовсім не є, на переконання учня Возняка, вадами такої праці. Навпаки – авторська концепція приваблює, захоплює, творить апологетів, спонукає дивитися на літературу очима автора. Саме ці риси історичного нарису Возняка дуже тонко відзначив М.Нечиталюк, вбачаючи, окрім суто наукових доміант, ще й виразну педагогічну спрямованість роботи, її практичну значущість для самостійного вивчення історії української літератури, високі якості університетського навчально-методичного підручника [7; 536, 537]. «Післяслово» містить багато цікавих подробиць наукового життя академіка у 40–50-х рр. Докладно описано факт відсторонення цього, безперечно найбільшого франкознавця того часу, від видання 20-томного зібрання творів І.Франка, ідеологічні «розбори» з непокірним ученим. «На ґрунті редагування творів І.Франка відбувся конфлікт між М.Возняком і дирекцією київського інституту літератури, а точніше тодішнім директором інституту академіком О.Білецьким. Це сталося після того, як М.Возняк виступив у «Віснику Академії наук УРСР» (№ 7 за 1951 р.) зі статтею «Про принципи видання творів Івана Франка». По суті, зіткнулися дві школи в українському літературознавстві: науково-академічна школа західноєвропейського зразка (М.Возняк) і науково-популярна практика текстологічних видань спадщини українських класиків (О.Білецький).

Цей «академічний конфлікт» між двома визначними вченими України додав хмизу до того вогню переслідувань, який роздмухували Львівські обласний і міський комітети компартії України навколо особи М.Возняка за те, що академік офіційно не відмовився у 1946 р. на загальних зборах інтелігенції Львова від своїх «помилочок», а точніше, від своєї «Історії української літератури», якою ніби «спекулювали бандерівці» у своїх антирадянських прокламаціях» [7; 535, 536], – згадував М.Нечиталюк.

² І.Франко веде мову про Я.Гординського, М.Тершаковця і власне М.Возняка. Прижиттєві контакти Франка і Возняка докладно розглянув М.Легкий у статті «Голос у діалозі генерацій (Михайло Возняк в оцінці Івана Франка)», що опублікована у 69-му випуску «Українського літературознавства» за 2010 р., на яку я покликався вище.

Отож зазначу, що передусім національна ідея, науково обґрунтований принцип окремішності національної української літератури, послідовно реалізований у праці Возняка, спричинив вилучення з наукового обігу цієї фундаментальної розвідки в радянському літературознавстві. У цьому плані треба окремо говорити й про історію літератури Івана Франка, й про забуті історії української літератури Ом.Огоновського, Б.Лепкого, М.Грушевського, що їх попри все таки використовували при написанні нових, «вихолощених», ідейно «правильних» компендіумів передусім через величезний фактологічний матеріал, що його просто неможливо було оминати. Згадані історики національної літератури вважали, що запорукою самодостатності культури є історична тяглість письменства, продовження традицій літератури Середньовіччя, Ренесансу та Реформації, потужний фольклорний струмінь, що завжди був присутній у продукції давнього українського письменства. Літературний процес зазначені вчені розглядали монолітно, як здобуток єдиної нації, хай тимчасово й розділеної територіально. Усе сказане повною мірою стосується і корпусу «Історії літератури» Возняка, який у вступі писав: «Навіть в часі слов'янської спільноти слов'яни не мали ні єдиної культури, ні єдиної мови, не належали до тої самої антропологічної раси. <...> Як продукт історії українці творять окремих етнічний тип, який відрізняється від типів найближче споріднених з ними слов'янських народів: білорусів і великоросів» [2; 33, 36]. Звісно, така книга аж ніяк не вписувалася до радянської ідеологічної схеми, тому, як і інші згадувані синтети, була вилучена з наукового обігу. Популярність цивілізаційно-культурного чинника у цій та інших історіях української літератури визначало відоме трактування літератури як наслідку і причини загального поступу, особливо поширене вже в епоху романтизму та надалі культивоване серед позитивістів. Найбільш частотним принципом поділу історико-літературного матеріалу в добу романтизму став саме такий спосіб, тобто вся історія національної літератури «парцелювалася» на частини залежно від розвитку чи занепаду освіти та культури. Ця тенденція зберігалася і в постромантичний період. Праця Михайла Возняка має характерну для всього європейського позитивістського літературознавства рису: на ієрархізацію та поцінування літера-

турних явищ впливали актуальні ідейно-політичні норми, що означало на практиці пошанування класицистичних і реалістичних течій, тобто спадщини Відродження та ліберальних традицій Просвітництва й переважно приязне (або хоч би амбівалентне) ставлення до романтичної традиції. Отже, у своїй історії літератури, особливо в питанні періодизації Возняк вдався до алогенетичного детермінізму, що узалежнює розвиток письменства від зовнішніх чинників³.

І ще раз хочу наголосити на дуже важливій якості авторських історій літератури, зокрема праці Михайла Возняка: попри неминучу методологічну обмеженість чи, точніше, неповність методик така розвідка має риси творчої індивідуальності, самобутності, оригінальності, певного суб'єктивізму, що творить своєрідний «шарм», особистісний «флер», який чинить такі історії літератури не просто довідниками, посібниками чи підручниками, а особистісною, у доброму сенсі суб'єктивною лектурою для їхнього читача. «Цікавить мене цілість української літератури, й мені бажалось би засісти за історію української літератури, основно переробити три видані томи з історії старої української літератури та додаючи дальші томи про нову літературу» [1], – писав Возняк уже в умовах радянської окупації, намарне сподіваючись реалізувати свій задум, прагнучи взятися за систематизацію нової української літератури. І сьогодні бракує таких робіт, написаних не з чужих слів, позначених оригінальною концепцією, створених на основі «читаного і передуманого», справжніх академічних індивідуальних праць авторства «інтелігентів старої дати».

³ Докладніше досліджую методологію та структуру авторських корпусів історії української літератури Михайла Возняка та Омеляна Огоновського, розглядаю естетичні й художні критерії відбору та характеристики літературних текстів відповідно до їхньої значущості в освітньо-цивілізаційному і національному поступі; доводжу тезу про алогенетичний детермінізм як основний принцип написання праць обох істориків літератури, про портретний принцип організації матеріалу й нарисові синтетичні огляди як стрижневу форму обох синтез у статті: Микитюк В. Періодизація історії української літератури у синтезах Омеляна Огоновського та Михайла Возняка / В.Микитюк // Українське літературознавство. – Львів, 2010. – Вип. 69.

Література

1. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника. – Фонд Возняка. – № 670 (машинопис).
2. Возняк М. Історія української літератури : у 2 кн. / М.Возняк. – Львів, 1992–1994. – Кн. 1.
3. Гнатюк М. Михайло Возняк і його «Історія української літератури» / М.Гнатюк // Возняк М. Історія української літератури. – Львів, 1992. – Кн. 1.
4. Денисюк І. Академік з легенди / І.Денисюк // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці : у 3 т., 4 кн. – Львів, 2005. – Т. 1. – Кн. 2.
5. Денисюк І. М.Возняк – фундатор українського франкознавства / І.Денисюк // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці : у 3 т., 4 кн. – Львів, 2005. – Т. 2.
6. Легкий М. Голос у діалозі генерацій (Михайло Возняк в оцінці Івана Франка) / М.Легкий // Українське літературознавство. – Львів, 2010. – Вип. 69.

7. Нечиталюк М. Післяслово. Замітки до «Історії української літератури» та літературознавчої концепції М.С.Возняка / М.Нечиталюк // Возняк М. Історія української літератури. – Львів, 1994. – Кн. 2.
8. Українське літературознавство. – Львів, 2010. – Вип. 69.
9. Федорак Н. Маркіян Шашкевич і його літературна творчість сьогодні / Н.Федорак // Вісник НТШ. – Львів, 2011. – Ч. 45.
10. Франко І. Рецензія на видання: Михайло Возняк. Маркіян Шашкевич як фольклорист (Львів, 1911) / І.Франко // Франко І. Збір. тв. : у 50 т. – К., 1981. – Т. 29.
11. «Честь праці!»: Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях / М.Ф.Нечиталюк. – Львів, 2000.